

УДК 81'255.2:6

В. А. Кузьміч, дацэнт (БДТУ)

НАВУКОВЫ СТЫЛЬ У КАНТЭКСЦЕ СПЕЦЫЯЛЬНАГА ПЕРАКЛАДУ

У сувязі з працэсам глабалізацыі ўзрастае роля перакладу як сродку абмену навукова-тэхнічнымі ведамі. У дадзеным артыкуле разглядаюцца асаблівасці перакладчыцкай апрацоўкі тэкстаў навуковага стылю, вылучаюцца асноўныя з'явы перакладчыцкага працэсу і тыповыя цяжкасці, з якімі сутыкаецца перакладчык, а таксама вызначаюцца асноўныя патрабаванні да перакладу спецыяльных тэкстаў.

Due to globalization, the role of translation as a means of exchange of scientific and technical knowledge is constantly growing. This article discusses the features of translating scientific texts, the main elements of translation and the typical challenges faced by the translator are highlighted, the basic requirements for a translated text in the field of science and technology are defined.

Уводзіны. Імклівае пашырэнне навукова-тэхнічных кантактаў на сусветным узроўні стварае сітуацыю, калі практычна кожны спецыяліст сутыкаецца з іншамоўнымі спецыяльнымі тэкстамі. Веданне замежнай і роднай мовы і ўменне перакладаць – гэта важны фактар у прафесійным росце кожнага, хто імкнецца інтэгравацца ў сусветную прастору і дасягнуць міжнароднага прызнання. У сувязі з працэсам глабалізацыі, які закранае ўсе сферы чалавечай дзейнасці, уменне адэкватна перакладаць навуковыя тэксты на родную ці замежную мову набывае істотнае значэнне. Асабліва гэта важна для маладога навукоўца, які павінен не толькі выводзіць айчынную навуку на сусветны ўзровень, але і пераносіць на родную глебу найлепшыя дасягненні замежнай навукі.

Асноўная частка. Для якаснага перакладу тэксту навукова-тэхнічнага тэксту спецыяліст павінен усведамляць лінгвістычную адметнасць навуковага стылю і валодаць яго моўнымі сродкамі. Навуковы стыль абслугоўвае разнастайныя сферы навукі (дакладныя, прыродазнаўчыя, гуманітарныя і інш.), галіны тэхнікі і вытворчасці. Характэрныя асаблівасці навуковага стылю – гэта сэнсавая дакладнасць (адзначнасць выражэння думкі), інфармацыйная насычанасць, аб'ектыўнасць выкладу, абстрактнасць, бязобразнасць, лагічнасць, доказнасць, яснасць, паслядоўнасць выкладу інфармацыі, абмежаванасць эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі. У навуковым стылі, як правіла, захоўваецца дыстанцыя адрасанта да апісаных з'яў, што праяўляецца ў сутнасным апісанні меркаванняў без выкарыстання ацэначных моўных элементаў. Таму аўтары навуковых прац часцей за ўсё ўжываюць форму множнага ліку ці выказваюцца безасабова.

Паўната і дакладнасць перакладу навукова-тэхнічных тэкстаў у значнай ступені залежаць ад таго, наколькі правільна перакладчык вызначае і разумее граматычныя формы, сінтаксічныя канструкцыі і структуру сказаў. Можна сказаць, што для выканання перакладу веданне граматыкі і спосабу перадачы граматычных з'яў

такое ж важнае, як і веданне тэрміналогіі. Адпаведнікі тэрмінаў можна дастаткова хутка знайсці ў спецыяльным перакладным слоўніку, у той час як пошук граматычнай формы або сінтаксічнай канструкцыі можа быць значна даўжэйшым, калі не ведаць заканамернасці ўжывання перакладчыцкіх трансфармацый (*перастаноўка, замена, дапаўненне, пропуск, комплексная трансфармацыя* і інш.).

Мова навукова-тэхнічнай літаратуры адрозніваецца ад гутарковай або літаратурна-мастацкай мовы пэўнымі лексічнымі, граматычнымі і стылістычнымі асаблівасцямі. Калі лексічная адметнасць бачна нават для неспецыяліста (а гэта, перш за ўсё, наяўнасць спецыяльнай лексікі, тэрмінаў), то ў граматычным плане яны не такія выразныя. Адна з найважнейшых граматычных асаблівасцяў навукова-тэхнічных тэкстаў – гэта вялікая колькасць пашыраных складаных (у першую чаргу складаназалежных) сказаў, якія ўжываюцца для перадачы тыповых для навуковага тэксту лагічных адносін паміж аб'ектамі, падзеямі і фактамі.

Паміж навукова-тэхнічнымі тэкстамі, напісанымі на розных мовах, існуюць таксама граматычныя адрозненні, абумоўленыя асаблівасцямі граматычнага ладу мовы, нормаў і традыцыямі пісьмовага навуковага маўлення.

Абавязковая ўмова адэкватнага перакладу – гэта ўменне правільна аналізаваць граматычную будову іншамоўных сказаў, правільна вызначаць граматычныя цяжкасці перакладу і афармляць перакладны тэкст у адпаведнасці з нормаў і жанрам перакладу. Перакладчык павінен добра ведаць граматычныя асаблівасці абедзвюх моў, асновы тэорыі перакладу наогул і навукова-тэхнічнага перакладу ў прыватнасці, а таксама перакладныя адпаведнікі ў галіне граматыкі і лексікі, спосабы перакладу розных моўных з'яў. Акрамя таго, пры перакладзе трэба правільна разумець сэнсавыя адносіны паміж сказаў і элементамі арганізацыі тэксту ў цэлым. Усё гэта складае агульную кампетэнцыю спецыяліста.

Трэба ўсведамляць, што ўменне перакладаць – гэта не толькі веданне роднай і замежнай мовы, прадметнай галіны перакладу. Для стварэння якаснага, адэкватнага перакладу неабходна разумець усе этапы тэхналогіі перакладчыцкага працэсу і прытрымлівацца прынятых правіл.

Асноўныя задачы перакладчыка:

- зразумець сэнс зыходнага тэксту;
- ведаць або ў працэсе перакладу высветліць, як трэба перадаць тэкст на мове перакладу;
- выкладзі тэкст зразумела і дакладна, сцісла, у адпаведнасці з традыцыямі мовы перакладу.

Да перакладаў прад’яўляюцца наступныя патрабаванні:

- перакладны тэкст павінен быць адэкватны зыходнаму тэксту, г. зн. дакладна перадаваць сэнс, у тым ліку змешчаны ў відавочным падтэксце зыходнага тэксту;

- перакладны тэкст павінен быць выкладзены зразумела, дакладна і па магчымасці сцісла;

- у перакладным тэксце павінны быць выдзелены ўсе заўважаныя выпадкі нелагічнага выкладу, а таксама памылкі зыходнага дакумента;

- пры перакладзе неабходна абавязкова выкарыстоўваць стандартныя моўныя звароты, якія выкарыстоўваюцца ў канкрэтнай галіне ведаў;

- перакладны тэкст не павінен змяшчаць стылістычных дэфектаў тэксту (няправільны лагічны націск, расшчэплены выказнік, таўталогія і да т. п.);

- па стылі выкладу перакладны тэкст павінен адпавядаць жанравым асаблівасцям дакумента;

- пераклад павінен быць тэхнічна правільным. Выкарыстаная тэрміналогія павінна адпавядаць дзяржаўным стандартам і іншым нарматыўным дакументам;

- у перакладным тэксце павінна захоўвацца адзінства тэрміналогіі;

- у перакладным тэксце не павінна быць пропуску, арфаграфічных і сінтаксічных памылак;

- у перакладным тэксце павінны захоўвацца правілы рэдакцыйна-выдавецкага афармлення.

Правільная паслядоўнасць дзеянняў пры падрыхтоўцы перакладу дапаможа рацыянальна арганізаваць працу і пазбегнуць памылак.

Праца перакладчыка складаецца з наступных этапаў:

- прачытанне ўсёй працы з выкарыстаннем слоўнікаў, даведнікаў і спецыяльнай літаратуры (калі гаворка ідзе пра пераклад навукова-тэхнічнага або іншага спецыяльнага тэксту);

- сэнсавы аналіз тэксту: выдзяленне фраз і абзацаў, якія нясуць асноўную сэнсавую нагрузку;

- папярэдні аналіз тэксту з выдзяленнем цяжкіх тэрмінаў, граматычных канструкцый, лексічных абаротаў, спецыяльных паняццяў;

- чарнавы пераклад тэксту;
- пераклад і запіс загаловка.

Такім чынам, уменне перакладаць – гэта не толькі веданне роднай і замежнай мовы, прадметнай галіны перакладу, але і разуменне тэхналогіі і ўніверсальных прынцыпаў перакладу.

Пры перакладзе любога тэксту асаблівую ўвагу трэба звяртаць на пытанні культуры мовы. Лагічнасць і зразумеласць перакладнага тэксту шмат у чым залежыць ад умення правільна пабудаваць фразу і стварыць цэласны і звязны тэкст.

У дрэнна напісаных (перакладзеных) тэкстах можна выдзеліць шэраг тыповых памылак, абумоўленых няведаннем асаблівасцей пісьмовага маўлення ў параўнанні з вусным. Ніжэй прайлюстраваны найбольш частыя памылкі перакладу і недахопы перакладнага тэксту (няправільныя варыянты перакладу пазначаны «*»).

Няправільны лагічны націск і парадак слоў.

У вусным маўленні лагічны націск можна паставіць на кожнае слова, выдзеліўшы яго інтанацыяй і сілай голасу. У беларускім пісьмовым маўленні лагічны націск падае на апошняе слова перад кропкай (або коскай). Таму словы, якія нясуць асноўную інфармацыйную нагрузку, трэба размяшчаць у канцы сказа: **Абавязкова пераканайцеся ў тым, што наветраны фільтр чысты, перш чым прыступіць да эксплуатацыі кандыцыянера ў новым сезоне. – Перш чым прыступіць да эксплуатацыі кандыцыянера ў новым сезоне, пераканайцеся ў тым, што наветраны фільтр чысты.* Вельмі важна правільна ставіць лагічны націск у перакладным тэксце, каб ён гучаў натуральна. Для гэтага трэба заўсёды дагучваць да канца сегмент перакладу (сказ, абзац і г. д.) і перафармулёўваць тэкст у адпаведнасці з мовай перакладу, а не перакладаць яго на хаду.

Неадназначнасць разумення тэксту.

Тэкст можа быць двухсэнсоўны з прычыны няправільных сэнсавых сувязяў ў сказе або змяшчэння лагічнага націску: **Паддон для збору кандэнсату з нержавеючай сталі... – Паддон з нержавеючай сталі для збору кандэнсату... Няправільныя сэнсавыя сувязі ў сказе – гэта адзін з найгрубейшых дэфектаў, якія ўплываюць на разуменне.*

Плеаназм (ад гр. *pleonasmos* – лішак, празмернасць) – гэта ўжыванне ў маўленні сэнсава блізкіх і таму лагічна лішніх слоў: **візуальна адлюстравач на дысплеі – вывесці на дысплеі; *амартызацыйны знос абсталявання – амартызацыя абсталявання; *найбольш аптымальны – аптымальны.*

Таўталогія (ад гр. *tauto* – тое самае, *logos* – слова) – паўтарэнне аднакаранёвых слоў. Паўтары робяць фразу немілагучнай і сведчаць пра няўменне выкарыстоўваць сінанімічныя рэсурсы мовы: **Любая няспраўнасць электраабсталявання павінна быць неадкладна выпраўлена. –*

Любая няспраўнасць электраабсталявання павінна быць неадкладна ліквідавана.

Празмерная дэталізацыя апісання і зрувасткасць тэксту. Слова, пазбаўленыя сэнсавай нагрукі, з'яўляюцца дэфектам стылю. Яны не скажаюць сэнс, але робяць навуковы тэкст цяжкім для ўспрымання, што раздражняе чытача: **патрабаванні, выкладзеныя ў дадзенай інструкцыі – патрабаванні дадзенай інструкцыі; *для атрымання аптымальнага ахалоджвання паветра – для аптымальнага ахалоджвання паветра; *кантакт выключальніка знаходзіцца ў замкнёным становішчы – кантакт выключальніка замкнёны.*

«Расшчэплены» выказнік – гэта выражэнне пэўнага дзеяння з дапамогай назоўніка і дзеясловаў тыпу *выконваць, ажыццяўляць, падлягаць* і да т. п. Замест іх лепш выкарыстоўваць простыя дзеяслоўныя формы.

Парушэнне лексічнай і лагічнай спалучальнасці. У кожнай мове нямала слоў, якія маюць абмежаваную спалучальнасць: **разрыў шнура сілкавання – абрыў шнура сілкавання; *знікненне фазы – абрыў фазы; *канструкцыя дадзенай машыны аналагічная старому ўзору машыны – канструкцыя дадзенай машыны аналагічная канструкцыі машыны старога ўзору.*

Злоўжыванне залежнымі станам. Пасіўныя канструкцыі па магчымасці трэба замяняць актыўнымі, паколькі залежны стан у большасці выпадкаў ускладняе разуменне тэксту: **інжынерамі быў распрацаваны праект – інжынеры распрацавалі праект; *Мантаж павінен выконвацца кваліфікаваным спецыялістам. – Мантаж павінен выконваць кваліфікаваны спецыяліст.*

Выкарыстанне неўласцівых для тэхнічнай мовы слоўных формул-калькаў. Пры перакладзе не трэба «калькаваць» зыходны тэкст: **У выпадку памылак пры мантажы і недавальняючай якасці вады магчыма з'яўленне спецыфічных дэфектаў. – Няправільны мантаж*

і недавальняючая якасць вады могуць прывесці да псавання аграгата.

Заклучэнне. Як бачна, падрыхтоўка якаснага спецыяльнага перакладу ў галіне прафесійнай дзейнасці – гэта комплексная задача. Для яе выканання неабходна дасканала ведаць мовы, мець спецыяльныя веды, валодаць асновамі перакладчыцкага майстэрства і ўсведамляць асаблівасці навуковага стылю. Адпаведная лінгвістычная падрыхтоўка ў ВНУ можа істотна павысіць прафесійны ўзровень будучых спецыялістаў, паспрыяць навукова-культурнаму абмену і дапамагчы вывесці айчынную навуку на міжнародны ўзровень.

Літаратура

1. Карабан, В. І. Посібник-довідник з перекладу англійскай навуковай і тэхнічнай літаратуры на украінскую мову. Частина І. Граматычныя труднощі. – Флоренція; Страсбург; Гранада; Київ: Tempus, 1997. – 317 с.
2. Красневская, З. Я. Правда в переводе: этюды о работе переводчика с английского / З. Я. Красневская. – М.: Изд-во деловой и учеб. лит., 2007. – 200 с.
3. Кутателадзе, С. С. Russian – English in writing: советы эпизодическому переводчику / С. С. Кутателадзе. – Новосибирск: Институт математики им. С. Л. Соболева СО РАН, 1997. – 166 с.
4. Методическое и справочное руководство по переводу на русский язык, тематическому редактированию, литературной правке и редакционно-издательскому оформлению инженерно-технической документации / сост. И. С. Шалыт. – Б. м.: Инженерная переводческая издательская компания «Интент», 2007. – 57 с.
5. Zobel, J. Writing for computer science: the art of effective communication / J. Zobel. – 2nd ed. – Singapore: Springer-Verlag Pte. Ltd, 2000. – 76 p.

Паступіў 12.03.2013